ISSN 2278-8808 SJIF 2014 = 4.889
An International Peer Reviewed & Referred
SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL
FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

शालेय विषयांच्या अध्यापनातून मूल्य शिक्षण

प्रा.डॉ.व्ही.पी.शिखरे

सहयो□ प्राध्यापक, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, बार्शी

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

'जीवन म्हणजे काय असे जर कोणी मला विचारले तर जीवन म्हणजे संस्कार संचय अशी व्याख्या मी □री-ा' असे विनोबा भावे म्हटले होते. असे संस्कार व्यक्तिला अनेक ठिकाणाहून प्राप्त होत असतात. त्यापैकी महत्वाचे केंद्र म्हणजे शिक्षण होय. शिक्षणातून सर्वांगिण विकास अपेक्षित आहे. यामध्ये शारीरिक, मानसि□, भावनि□, क्रियाकौशल्यात्मक इत्यादी प्रकारच्या विकासांचा समावेश होतो. मन ही मानवाला मिळालेली दैवी शक्ती आहे. व्यक्तिला एखादे कार्य, काम, वर्तन चांगले आहे असे मनाला पटले तरच तो करतो. मानवाच्या वर्तनावर प्रभुत्व गाजविणारे मन दाखविता येत नाही परंतू ते सतत कार्यरत राहून व्यक्तिच्या वर्तनातून व्यक्त होत असते. शिक्षणाच्या माध्यमातून या मनाला योग्य वळण लावण्याचे कार्य करता येते. यासाठी मूल्य संस्कारांची आवश्यकता भासते. म्हणूनच चारित्र्याची चांगली जडण घडण करण्यासाठी विविध विषयांच्या माध्यमातून व्यक्तींच्या मूल्य शिक्षणाचे अधिष्ठान प्राप्त करता येते. विज्ञान विषयाच्या अध्यापनातूनही विद्यार्थ्यांवर विविध आवश्यक मूल्यसंस्कार उत्तमरित्या करता येतात.

मूल्य शिक्षण म्हणजे केवळ बोधात्मक ज्ञान किंवा आकलनाचे शिक्षण नव्हे ते भावनिक आचारांशी निगडीत आहे. चांगले आचार विचार कोणी सांगत आहे म्हणून येत नाहीत तर ते जेंव्हा विद्यार्थ्याला स्वतःच्या अंतकरणापासून करावे असे वाटते तेंव्हाच ते सिध्द होतात. म्हणूनच सॉक्रेटिस यांनी म्हटले आहे 'Values can not be taught, it can be only caught'. मूल्य शिक्षणाच्या संस्कारातून आजच्या बालकातून उद्याचा सुदृढ, संस्कारीत, सुजाण, सुबुध्द नागरिक निर्माण करणे हे मूल्यशिक्षणाचे ध्येय आहे. महाराष्ट्र राज्याच्या शि□□ विषय□ प्रक्रियेमध्ये सद्यस्थितीत प्रमुख आणि आवश्यक अशा दहा निवडक नैतिक मूल्यांचा समावेश करण्यात आलेला आहे. ती दहा मूल्ये पुढील प्रमाणे आहेत-१) श्रम प्रतिष्ठा, २) संवदेनशिलता, ३) वक्तशिरपणा, ४) नीटनेटकेपणा, ५) स्त्री-पुरुष समानता, ६) वैज्ञानिक दृष्टिकोन, ७) सर्वधर्म सहिष्णूता, ८) सौजन्यशिलता, ९) राष्ट्रभक्ती आणि १०) राष्ट्रीय एकात्मता

१. श्रम प्रतिष्ठा

'कोणतेही शारीरिक कष्टाचे काम, हलके कमी महत्वाचे काम ते हौसेने मनापासून करणे. असे काम करणाऱ्या श्रमीकाबद्दल आदर बाळगणे, त्यांचा मान राखणे व त्यांच्या कामात सहभागी होणे म्हणजे श्रम प्रतिष्ठा होय'

शालेय विषयाच्या अध्यापनातून **श्रमप्रतिष्ठा मूल्य** विद्यार्थ्यांमध्ये रुजविण्यासाठी शिक्षकांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करुन विद्यार्थ्यांमध्ये पुढील प्रमाणे बदल घडवून आणणे अपेक्षित आहे.

- स्वावलंबनाची विद्यार्थ्यांना सवय लावणे जेणे करुन विद्यार्थी स्वतःची शाळेतील व घरातील कामे स्वतःच □रेल.

- विद्यार्थी शिक्षकांनी सांगितलेला विज्ञान विषयाचा घरचा अभ्यास रोजच्या रोज नियमितपणे चांगल्या पध्दतीने रेल.
- विद्यार्थी अभ्यास करताना कामाबाबात खळखळ करणार नाही
- विज्ञान विषयाचे छोटे प्रकल्प जसे की, कात्रण, चित्रसंग्रह, टाकाऊ पासून टिकाऊ इ. करताना परिश्रमाचे व कष्टाचे प्रकटिकरण करेल.
- शाळेतील शिपाई, क्लार्क यांच्या बरोबर मृदू आवाजात व आदराने बोलेल.
- कोणतेही काम आपूलकीने आणि प्रेमळपणे न कंटाळता करेल.
- कष्टाचे, परिश्रमाचे फलित चांगले असते हे विद्यार्थ्यांच्या मनावर ठसेल.
- घरात, शाळेत स्वच्छतेच्या कामात स्वखुशीने मनःपूर्वक सहभागी होईल
- प्रयोगशाळेतील सर्व साहित्य स्वच्छ करुन ते योग्य ठिकाणी ठेवेल.

२. संवेदनशिलता

'बाह्य जगात घडणाच्या घटनांचा, प्रसंगांचा सभोवतालच्या परिसराचा, परिस्थितीचा व सहवाहसात येणाऱ्या व्यक्तिच्या वागण्या बोलण्याचा व्यक्तिच्या मनावर परिणाम होऊन घडणारी प्रतिसादात्मक कृती म्हणजे संवेदनशिलता होय'

शालेय विषयाच्या अध्यापनातून **संवेदनशिलता मूल्य** विद्यार्थ्यांमध्ये रुजविण्यासाठी शिक्षकांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करुन विद्यार्थ्यांमध्ये पुढील प्रमाणे बदल घडवून आणणे अपेक्षित आहे.

- शिक्षक आपले गुरु आहेत याचे भान ठेवून विद्यार्थी आदराने प्रेमाचे वर्तन करतील
- वर्गातील वर्ग मित्रांशी आपुलकीने सुसंवाद साधतील
- वर्गात शिक्षक शिकवित असताना आपापसात गप्पा न मारता प्रामाणिकपणे शिक्षकांचे अध्यापन श्रव करतील.
- आपला वर्ग मित्र गैरहजर राहीला तर त्याची विचारपूस करतील
- शाळेतील इतर मुलांशी मित्रत्वाच्या भावनेने वागतील
- प्रयोगशाळेत काम करताना काही दुखापत झाली तर शिक्षकाकडे चटकन धाव घेऊन, तत्परतेने सहाय्य करण्यास प्रवृत्त होतील.
- प्रयोगशाळेत इतरांना आपल्यामुळे त्रास होणार नाही याची दक्षता घेतील
- शाळा व घराच्या भोवती असलेल्या प्राणी, वनस्पती, पक्षी यांच्याशी भूतदया दाखवतिल.
- नैसर्गिक घटना जसे की, पूर, भूकंप अथवा अपघात इ. परिस्थितीत स्वतःहून मदत करण्यास तयार होतील.
- चांगल्या कलात्मक वस्तू, निसर्गातील सौंदर्यविषयक गोष्टीची जाणिव ठेवतील.

३. वक्तशीरपणा

'वेळेचे महत्व जाणणे, कोणतेही काम त्यानुसार वेळेवर करणे, वेळ सांभाळण्यासाठी अटोकाट प्रयत्न करुन परिस्थतीवर मात करणे आणि वेळेचा काटेकोर उपयोगाने स्वतःच्या, इतरांच्या व परिवाराच्या जीवनात सुसंवाद साधणे म्हणजे वक्तशीरपणा होय'

शालेय विषयाच्या अध्यापनातून **वक्तशीरपणा मूल्य** विद्यार्थ्यांमध्ये रुजविण्यासाठी शिक्षकांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करुन विद्यार्थ्यांमध्ये पुढील प्रमाणे बदल घडवून आणणे अपेक्षित आहे.

- विद्यार्थी दैनंदिन कामाची यादी करेल
- विद्यार्थी उपलब्ध वेळेनुसार कामाचे नियोजन करेल
- विद्यार्थी प्रत्येक कामांतर्गत कृतिंचा क्रम ठरवेल
- विद्यार्थी प्रत्येक कामाची वेळ निश्चित करेल
- विद्यार्थी इतरांचे काम वेळेत करण्यास गरजेनुसार सहाय्य करेल

- कोणालाही दिलेली वेळ कटाक्षाने पाळेल
- शाळेचे होमवर्क, प्रकल्प इ. गोष्टी सांगितलेल्या वेळेत पूर्ण करुन सांगितलेल्या दिवशी शिक्षकांना देईल.
- प्रयोगशाळेत दिलेला प्रयोग सांगितलेल्या अनुक्रमाने व्यवस्थिपणे पूर्ण करुन त्याचे निष्कर्ष वेळेतच लिहून काढेल व ते बरोबर आहेत की नाही याची फेरतपासणी करण्यासाठी शिक्षकांचे सहाय्य घेईल.
- आपले काम चांगले कौशल्यपूर्ण आणि वक्तशीरपणे पूर्णकरण्यासाठी प्रयत्न करेल.

४. नीटनेटकेपणा

'व्यक्तीचे व्यक्तिगत पातळीवरील, कौटूंबिक पातळीवरील, सामाजिक पातळीवरील सुयोग्य वर्तन, वैयक्तिक व सार्वजनिक स्वच्छतेबाबतच्या सवयी आणि वस्तुंचा वापर, त्यांची निगा व सार्वजनिक सुविधांचा जागरुकतेने वापर या विषयी योग्य कृती करणे म्हणजे नीटनेटकेपणा होय'

शालेय विषयाच्या अध्यापनातून **नीटनेटकेपणा मूल्य** विद्यार्थ्यांमध्ये रुजविण्यासाठी शिक्षकांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करुन विद्यार्थ्यांमध्ये पुढील प्रमाणे बदल घडवून आणणे अपेक्षित आहे.

- शाळेत स्वच्छ, शक्यतो इस्त्री केलेला गणवेश घालून येईल आणि तो खराब होणार नाही याची दक्षता घेईल.
- शाळेच्या आवारात शिस्तीने वागेल
- शाळेच्या परिपाठावेळी, प्रार्थनेच्या वेळी व्यवस्थित रांगेत उभा राहून सुस्वरात प्रार्थना म्हणेल.
- शाळेच्या दप्तरात पुस्तके, वह्या, कंपास नीटनेटकेपणाने ठेवलेले असेल.
- प्रयोगशाळेत अथवा शाळेच्या आवारात, वर्गखोलीत कचरा वाटेल तेथे टाकणार नाही तो योग्य ठिकाणी कचरापेटीच टाकेल.
- प्रयो□शाळेत आल्यानंतर आपल्या वस्तुंची व्यवस्थित निगा राखेल.
- प्रयोग करताना अधिक कौशल्यपूर्ण करेल.
- प्रत्येक कामातून नीटनेटकेपणा दाखवून सौंदर्याचे प्रकटिकरन करेल.
- आपल्या मित्र मैत्रिणींना स्वच्छ व व्यवस्थितपणे राहण्यास आपूलकीने आणि प्रेमाने सांगेल.

५. स्त्री-पुरुष समानता

'सर्व मानवजात एक आहे. स्त्री आणि पुरुष हे समान दर्जाचे आहेत, त्यांच्या श्रेष्ठ कनिष्ठ असा भेद होऊ शकत नाही. जीवनात व्यक्तिगत विकासाकरीता समानसंधी, समान हक्क आणि अधिकार प्रत्येक व्यक्तिस मिळाला पाहिजे याची जाणिव ठेवणे म्हणजे स्त्री-पुरुष समानता होय'

शालेय विषयाच्या अध्यापनातून **स्त्री-पुरुष समानता मूल्य** विद्यार्थ्यांमध्ये रुजविण्यासाठी शिक्षकांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करुन विद्यार्थ्यांमध्ये पुढील प्रमाणे बदल घडवून आणणे अपेक्षित आहे.

- विद्यार्थी व विद्यार्थीनी घरात आई वडील या दोघांनाही सारखाच मान देतील आणि दोघांशीही तितक्याच आदराने वागतील.
- आपल्या मित्र परिवारात मुले व मुली असा फरक न करता एकत्रित मित्र परिवार तयार करण्यास व असलेल्या मित्रांच्या गटात मुले व मुली यांना समाविष्ठ करुन घेण्यास कचरणार नाहीत.
- वर्ग मैत्रीणी व वर्ग मित्र एकत्रित येऊन अभ्यास करण्यास कौटूंबिक, सामाजिक, शालेय उपक्रमात एकत्रित सहभागी होण्यास त्यांना वावगे वाटणार नाही.
- विशिष्ठ कामे किंवा खेळ हे फक्त मुलांचे किंवा मुलींचेच असतात असे दोघांनाही वाट□ार -नाही.
- घरातील, शाळेतील किंवा समाजातील कोणत्याही स्वरुपाचे काम दोघेमिळून गरज पडल्यास एकमेकांची कामे करण्यास मागे पुढे पाहणार नाही.
- विविध क्षेत्रात स्त्रीयांनी दखविलेले कर्तृत्त्व लक्षात घेऊन स्त्रीयांचा योग्य तो मान राखेल.

- भारतीय राज्य घटनेने स्त्री आणि पुरुष या दोघांनाही समान अधिकार दिलेले आहेत याचे योग्य त्या ठि□ा□ी प्रकटीकरण करेल
- ज्या प्रसंगात अथवा कार्यक्रमात स्त्रीयांना गौणत्व दिले जाते अशा कार्यक्रमांचा निषेध □रेल.
- कामाचा समान आर्थिक मोबदला स्त्री आणि पुरुष या दोघांनाही मिळाला पाहिजे यासाठी प्रयत्न करेल.

६. वैज्ञानिक दृष्टिकोण

'आपल्या आसपास घडणाऱ्या गोष्टींचा तर्कसंगत कार्यकारण भाव मांडणे आणि त्या नुसार योग्य कृती करणे म्हणजे वैज्ञानिक दृष्टिकोण होय'

शालेय विषयाच्या अध्यापनातून **वैज्ञानिक दृष्टिकोण मूल्य** विद्यार्थ्यांमध्ये रुजविण्यासाठी शिक्षकांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करुन विद्यार्थ्यांमध्ये पुढील प्रमाणे बदल घडवून आणणे अपेक्षित आहे.

- शाळेची शिस्त, नियम मनापासून लक्षात घेऊन शाळेतील मुख्याध्यापक व शिक्षक यांच्या आदेशाचे चांगल्या प्रकारे पालन करताना विद्यार्थी दिसेल.
- शळेत घडणाऱ्या प्रत्येक घटना आयोजित केलेले उपक्रम का करावयाचे या पाठीमागील कार्यकारण भाव समजून घेऊन सदर उपक्रमात अंतकरणापासून सहभागी होईल.
- आपल्या सभोवताली घडणाऱ्या विविध घटनांचा चिकित्सकवृत्तीने अभ्यास करेल आणि त्या घटना मागील कार्यकारणभाव शोधण्याचा प्रयत्न करेल.
- सामाजिक परंपरेने आलेल्या रुढी, कर्मकांड, धार्मिक विधी या मागील वैज्ञानिक तत्वे शोधण्याचा प्रयत्न □रेल.
- भौतिक साधने आणि नैसर्गिक साधन संपत्ती यांची उपलब्धता लक्षात घेऊन त्यानुसार या सर्वाचा काळजीपूर्वक, काटकसरीने, नियोजनपूर्वक वापर करेल.
- समाजातील अंधश्रध्दा, बुवाबाजी, अनिष्ठ चालीरिती या मागील कारणे समजून घेऊन समाजाच्या आणि व्यक्तीच्या प्रगतीत या अनिष्ठ चालीरिती अडथळे ठरतात म्हणून त्यांना विरोध आणि प्रतिकार करेल.
- वैज्ञानिक शोधामुळे जी साधन संपत्ती तयार झाली आहे त्यांचा वापर करण्यास इतरांना प्रवृत्त □रेल.
- विद्यार्थी तर्कसंगत विचार करेल.

७. सर्वधर्म सहिष्णूता

'प्रत्येकाला आपल्या धर्माविषयी अस्था अपुलकी वाटते, धर्मातील शिकवणी विषयी त्याच्या मनात आदरभाव असतो, आपल्या धर्माच्या लोकांविषयी आपलेपणा असतो. या सर्व भावभावना अन्य धर्मियांच्या बाबतीतही बाळगणे आणि समाजात वावरताना त्या उक्तीतून व्यक्त करणे म्हणजे सर्वधर्म सहिष्णूता होय'

शालेय विषयाच्या अध्यापनातून **सर्वधर्म सहिष्णूता मूल्य** विद्यार्थ्यांमध्ये रुजविण्यासाठी शिक्षकांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करुन विद्यार्थ्यांमध्ये पुढील प्रमाणे बदल घडवून आणणे अपेक्षित आहे.

- मुले आपल्या सभोवताली असलेल्या सर्व मुलामुलीत मित्रत्वाचे नाते जोडून मैत्री करण्याचा प्रयत्न करेल.
- विविध धर्माबाबत माहिती मिळवून त्या धर्माची चांगली तत्वे आत्मसात करण्याचा प्रयत्न करेल.
- विविध धर्मांच्या उपदेशांची तुलनात्मक माहिती मिळवून प्रत्येक धर्म हा थोडयाफार फरकाने मानवतेचीच शिकवण देतो हे लक्षात घेईल.
- सुसंवादातून सर्व धर्मातील लोकांविषयी आपुलकीने आणि सौजन्यपूर्ण वागेल.
- आपलाच धर्म श्रेष्ठ आणि उच्च अशी संकूचीत दृष्टी न ठेवता सर्वधर्मातील चांगले विचार स्वीकारण्याची तयारी दाखवेल.
- आपल्या धर्मातील विविध सण, उत्सव साजरे करताना इतर धर्मिय लोकांना आवर्जून बोलवेल आणि तसेच इतर धर्मातील धार्मिक सणात आपुलकीने सहभागी होईल.
- मानवता हाच खरा धर्म आहे याचे विद्यार्थ्याला आकलन होईल.

- जगातील विविध धर्म मानवनिर्मित आहेत हे विद्यार्थ्याला समजेल आणि धर्म वेगळा असला तरी सर्वजण मानवच आहेत हे त्याच्या अंतकरणाला पटेल.

८. सौजन्यशिलता

'आपल्या आचार विचारातून, बोलण्यातून इतरांबद्दलचा आदर भाव, सद्‌भाव व्यक्त करणे आणि कोणालाही न दुखावता व्यवहार करणे म्हणजे सौजन्यशिलता होय'

शालेय विषयाच्या अध्यापनातून **सौजन्यशिलता मूल्य** विद्यार्थ्यांमध्ये रुजविण्यासाठी शिक्षकांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करुन विद्यार्थ्यांमध्ये पुढील प्रमाणे बदल घडवून आणणे अपेक्षित आहे.

- विद्यार्थ्यांच्या आचार आणि विचारात मृदू पणा येईल आणि लहान-थोर कोणाशिही बोलताना आदरपूर्ण बोलेल.
- शाळेत, घरात, वाद विवाद किंवा भांडण करणार नाही, उलट अशा प्रसंगी जास्तीत जास्त शांतपणे आपले मत विचार निर्भयपणे नेमक्या शब्दात मांडेल.
- शाळेत शिक्षक, क्लार्क, शिपाई , वर्गमित्र इतर या सर्वांशी सौजन्याने आणि आदबिने मृदू आवाजात बोलेल.
- शाळेतील गरजू व गरीब विद्यार्थ्यांना सहाय्य करेल आणि त्यांच्या भावना दुखावणार नाहीत याची काळजी घेईल.
- शिक्षकांनी सांगितलेले काम आदराने न कंटाळता व्यवस्थितपणे करेल
- सौजन्यपूर्ण वागण्याचे फलीत चांगले असते त्यामुळे इतरांची मने किंवा भावना दुखाविल्या जात नाहीत हे विद्यार्थ्यांना पटेल आणि त्यामुळे त्यानुसार वर्तन करण्यास विद्यार्थी तयार होईल.
- शाळेत कांही वेळा राग येणारे, वाद विवाद होण्याचे प्रसंग येतात अशा वेळी विद्यार्थी या उपक्रमात सक्रिय सहभागी हाईल परंतू इतरांच्या भावना दुखावणार नाहीत याची काळजी घेईल.

९. राष्ट्रभक्ती

'आपला देश, समाज, संस्कृती, चालीरिती, परंपरा, इतिहास, भाषा, राष्ट्रीय प्रतिके, सण, उत्सव, देश बांधव, निसर्ग या विषयी सार्थ अभिमान व उत्कट प्रेम बाळगणे व त्यासाठी आवश्यक तो त्याग करण्याची भावना जागती ठेवणे व आपले सर्व जीवन देशासाठी जगयाचे आहे ही प्रेरणा ठेवून आचरण करणे म्हणजे राष्ट्रभक्ती होय'

शालेय विषयाच्या अध्यापनातून **राष्ट्रभक्ति मूल्य** विद्यार्थ्यांमध्ये रुजविण्यासाठी शिक्षकांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करुन विद्यार्थ्यांमध्ये पुढील प्रमाणे बदल घडवून आणणे अपेक्षित आहे.

- आपल्या गावाचा, तालुक्याचा, जिल्हयाचा, राज्याचा व राष्ट्राचा इतिहास जाणून घेण्यास विद्यार्थी उत्सुकता दाखवितो.
- विद्यार्थी आपल्या देशाबाबतची माहिती विविध माध्यमांच्या मार्फत मिळविण्याचा प्रयत्न करतो. व त्याचा तुलनात्मक अभ्यास करुन आपली शक्तीस्थाने ओळखतो
- विद्यार्थ्याच्या आचार विचारातून आपल्या राष्ट्राबद्दलची आपुलकीची भावना, प्रेम, अभिमान प्रकट करेल
- शाळेतील, समाजातील राष्ट्रीय कार्यक्रमात सक्रीय सहभागी होईल.
- परदेशीय आकर्षक वस्तु वापरण्यास फारशी उत्सुकता दाखविणार नाही या उलट स्वदेशा वस्तुंचा वापर करण्यास प्रवृत्त होईल.
- राष्ट्रगीत, प्रतिज्ञा शिस्तबध्द पध्दतीने तालासुरानुसार म्हणेल
- आपल्या भारताची राष्ट्रीय प्रतिके, मानचिन्हे या विषयी माहिती मिळवून त्याच्या प्रतिकृती तयार करण्यास प्रवृत्त होईल.

- भारतीय स्वातंत्र्य लढयात सहभागी झालेल्या नेत्यांची चरित्रे अभ्यासून त्यांचा आदरपूर्वक आचार विचारात प्रकटीकरण करेल.
- देशाच्या रक्षणासाठी लढत असलेल्या सैनिकांबाबत व त्यांच्या कुटूंबिया बाबत आदर व्यक्त करेल.

१०. राष्ट्रीय एकात्मता

'धर्म, वंश, भाषा, चालीरिती, आहार विहार, कला संस्कृती, क्रीडा, सण उत्सव, भौगोलिक परिस्थित यातील वेगळेपण असूनही भारताबद्दलची अस्मिता, मानचिन्हांबद्दल आदर आणि भावनिक एकसंघतेचा कृतीशिल धागा व्यक्त करणे म्हणजे राष्ट्रीय एकात्मता होय'

शालेय विषयाच्या अध्यापनातून **राष्ट्रीय एकात्मता मूल्य** विद्यार्थ्यांमध्ये रुजविण्यासाठी शिक्षकांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करुन विद्यार्थ्यांमध्ये पुढील प्रमाणे बदल घडवून आणणे अपेक्षित आहे.

- आपल्या दैनंदिन जीवनात स्वातंत्र्य, समता, न्याय या मूलभूत तत्वावरील सुविचारांचे विद्यार्थी संग्रह करेल आणि सर्वांच्या दृष्टिस पडतील अशा ठिकाणी फलक पट्टया तयार करुन वर्गात लावेल.
- वे□वे□ळया राज्यातील सणउत्सव, चालीरिती, जीवनशैली इ. बाबत विविध माध्यमाद्वारे माहिती मिळवून त्यांचे नाटयीकरण शाळेच्या विविध सांस्कृतिक कार्यक्रमातून सादर करेल.
- आपली शाळा ही भारतीय समाजाचा एक घटक आहे याची जाणिव आपल्या आचार विचारातून व्यक्त करेल.
- भारतात विविध धर्माचे, वंशाचे लोक निरनिराळया राज्यात राहत आहे हे समजून घेऊन त्यांच्याशी प्रेमा-ने व आपुलकीने संपर्क साधण्याचा प्रयत्न □रेल.
- भारत देशावर आलेली संकटे जसे की नैसर्गिक आपत्ती यामध्ये सापडलेल्या राष्ट्रबांधवा बद्दल मदतीची भावना ठेवून संघर्षात क्रियाशिलपणे सहभागी होईल.
- आपल्या वर्गात, शाळेत विविध लोकांना आवश्यकतेनुसार सक्रिय मदत करण्यास प्रवृत्त होईल.
- भारतातील विविध राज्यांची जात, पंथ, वंश, धर्म इ. विषयी माहिती मिळवून त्यांचा संग्रह करुन पार्श्वभूमी समजून घेईल.
- अंतरराज्यीय होणाऱ्या विविध स्पर्धा, कार्यक्रम, प्रदर्शने यामध्ये सहभागी होऊन राष्ट्रीय एकात्मता जोपासण्याचे काम करेल.

उपरोक्त निवडक दहा मूल्यांसंदर्भात शिक्षकाने केवळ शिक्षणातून ज्ञान संपन्न आणि कौशल्य परायण विद्यार्थी घडविण्यापेक्षा त्याच्या मनावरही तेवढेच संस्कार झाले पाहिजेत हे लक्षात घेऊन मनाच्या सुयोग्य मशागतीसाठी मूल्यशिक्षणाची आवश्यकता आहे हे ध्यानात घ्यावे. मूल्यशिक्षणातून सद्प्रवृत्ती आणि सद्‌भावनांचा परिपोष होत असतो आणि वर्तन आणि क्षमता यांचा समतोल साधला जातो. म्हणून शिक्षकाने राष्ट्राच्या आणि मानवतेच्या विधायक विकासासाठी मूल्यशिक्षणाची कास धरावी.

संदर्भ ग्रंथसूची

वीर□र, (२००७), मूल्यशि□□, सं□ल्प□ व □ार्यवाही, पु□, विद्यार्थी □ृह प्र□ाश□

□रंदि□र, (१९९७), मूल्यशिक्षण, कोल्हापूर, फडके प्रकाशन

नागतोडे, (२००६), नैतिकमूल्य शिक्षण, नागपूर, विद्या प्रकाशन

रेवडकर, (१९९८), मूल्यशिक्षण, पुणे, निराली प्र□ाश□

विज्ञान पाठयपुस्तक, पुणे, म.रा.मा.व उ.मा.शिक्षण मंडळ